

A NYUGAT ÉS AZ ISZLÁM

Kerekasztal-beszélgetés

Elhangzott 2016. október 6-án az ELTE Új- és Legújabbkori Egyetemes Tan-
székén.

A beszélgetést *Kiss László* nyugdíjas kazánfűtő szervezte és moderálta. Ugyanő
készítette a beszélgetés szerkesztett változatát.

A beszélgetés résztvevői:

BALOGH ANDRÁS történész, a történelemtudományok doktora, korábbi thai-
földi nagykövet (1988–1992), prof. emeritus (ELTE)

FRANK TIBOR történész, egyetemi tanár (ELTE), az MTA levelező tagja

KISS ENDRE filozófus, egyetemi tanár (ELTE–OR-ZSE), az MTA doktora

ROSTOVÁNYI ZSOLT közgazdász, iszlámszakértő, egyetemi tanár, a BCE rek-
tora (2012–2016)

SIMAI MIHÁLY közgazdász, egyetemi tanár (BCE), az MTA rendes tagja

VASS CSABA közgazdász, prof. emeritus, a szociológia és a filozófia doktora

BOD PÉTER ÁKOS közgazdász, egyetemi tanár (BCE), az MTA doktora,
a Magyar Nemzeti Bank elnöke (1991–1995). Ő írásban küldte el a
hozzászólását.

* * *

KISS LÁSZLÓ: G. B. Shaw a következőket mondja: „...egy civilizáció stabilitása
végső soron azon múlik, mekkora bölcsességgel osztja el a vagyonát és a munka-
terheket, valamint hogy mennyire igaz az a tanítás, amelyet a gyermekeinek ad.”
(interjú, 1931)

Mármost hogy néz ki mindez jelenkorunkban a Nyugat – és hogy néz ki az
iszlám esetében?

SIMAI MIHÁLY: Én nem biztos, hogy teljesen egyetértek Bernard Shaw-val, már
csak azért sem, mert az élet sokkal komplikáltabb a mai világban. Az iszlám és
a Nyugat önmagában véve is rendkívül sokszínű. Továbbá nem lehet elvonat-
koztatni attól, hogy amelyeket ún. iszlám államoknak tekintenek, azok vajon
milyen típusú országok – döntő többségükben elmaradott, fejlődő országok. En-

nek következtében az, hogy hogyan osszák el a terheket, milyen lehetőségeket teremtsenek, olyan kérdések, amelyekre térségenként és országonként lehetne és kellene válaszolni.

Én nem az iszlám eszméjével foglalkozom, hanem annak nyomán, hogy ENSZ-szakértőként bizonyos időt töltöttem el Szíriában, Libanonban, Irakban és Jordániában – ezekre a kérdésekre inkább a gyakorlat szempontjából tudnék válaszolni. A probléma ott van, hogy az iszlám eszméi rendkívül szépek, és az egyenlőség, a szegények támogatása ezekben az eszmékben benne van – a gyakorlatban azonban a társadalmi különbségek ezekben az országokban rendkívül nagyok. A jordániai fejlődéssel kapcsolatban állnak rendelkezésünkre kitűnő statisztikák. Ezekben az található, hogy ott körülbelül egy százaléknyi lakosság kezében van a nemzeti vagyonnak úgy kilencvenöt százaléka.

De vannak olyan politikai és gazdasági megfontolások, mint például az, hogy kötelesek segíteni a szegényeknek. Adva van, ez az ún. zakat. Tehát hogy a jövedelmüknek egy meghatározott részét a szegények javára el kell osztani. Alkalmam volt látni, hogy a zakattal ugyan csodát nem lehet tenni, de a szegényeket mégis segítik. Csakhogy a feltételek különbözőek e tekintetben az egyes országokban.

Idetartozik az is, hogy mit tud tenni az iszlám azokkal a nagy gondokkal, amelyek a mai világban léteznek. Hogy áll hozzá az iszlám például a globális elosztási viszonyokhoz? Mi a véleményük az iszlám országok politikusainak azokról a nagy kérdésekről, amelyek az ENSZ-ben adóttak? Vagy például az olyan országok, amelyek rendkívül gazdagok (Kuvait, Omán, Katar, az Emírátusok), hogyan járulnak hozzá a globális nyomor felszámolásához, vagy akár csak az iszlám országokban a szegénység enyhítéséhez? – Valamit tesznek, de ez messze nem elégséges.

Tehát én azt hiszem, hogy amit Bernard Shaw-val kapcsolatban idéztél, abból olyan messzemenő következtetéseket nem lehet levonni az iszlámra, mint civilizációra. Azt kell mondani, hogy az iszlám egy csepp sem jobb vagy rosszabb ebből a szempontból, mint a nem iszlám világ. Vagyis az iszlámot és a Nyugatot – ezt a két civilizációt – ebben a vonatkoztatásban nem lehet szembeállítani.

ROSTOVÁNYI ZSOLT: Hadd térjek vissza kicsit az elejére. Az hangzott el, hogy a Nyugat és az iszlám. Simai Mihály a hozzászólása végén pontosított: az iszlám civilizáció és a Nyugat. Mert az iszlám alatt több mindent értünk. Egyfelől egy világvallásról van szó, másfelől egy civilizációról, harmadrésről pedig egy politikai ideológiáról. Ez utóbbinak napjainkban különös jelentősége van. Mert az a politikai ideológia, amit iszlámizmusnak nevezünk, tematizálja az iszlámról szóló diskurzust. Létezik ugyanakkor az iszlám világ vagy iszlám civilizáció, egyetértve Simai Mihály pontosításával. És néha én is elgondolkozom azon, hogy egyáltalán mennyire vagyunk jogosultak használni ezt a fogalmat, hogy iszlám civilizáció. Ugyanis elképesztően különböző országokról beszélünk. Persze nyil-

vánvalóan van valami közös közöttük: az iszlám az, ami összeköti ezeket az országokat.

További lényeges kérdés a következő: létezik-e olyan elvontan, hogy iszlám? – Szerintem nem létezik. Az egész iszlám világot az jellemzi, hogy különböző értelmezések viaskodnak egymással – és mindegyik fél azt mondja magáról, hogy ő képviseli az igazi iszlámot. Hadd utaljak Goldziher Ignácra¹ egy ismert mondanására: nem az a fontos, hogy mit mond a Korán, és mit mondanak a hagyományok, hanem hogy a közösség ezt hogyan értelmezi.

Tehát nagy különbség van az egyes interpretációk, az iszlámon belüli irányzatok között. Egyik oldalról ott van a szélsőséges „dzsihádismus”, amit az Iszlám Állam nevű szervezet képvisel. Érdekes megnézni, hogy kik ellen lép fel az Iszlám Állam. Mindenki ellen, aki nem az ő értelmezésüket fogadja el. És a célpontjai elsősorban muszlimok – nem a Nyugat és a keresztények, persze azok is. A másik oldalról pedig ott van az iszlámnak a reformirányzata, amiről sajnos rendkívül kevés szó esik a médiában. Azokra a teoretikusokra és a követőikre gondolok, akik az iszlám megreformálása mellett vannak.

Visszakanyarodva a konkrétumokhoz: itt is óriásiak a különbségek. Egyfelől az Öböl menti országok helyzetét tekintve – másfelől pedig a paletta másik végén Jemen, Szudán vagy Mauritánia. Szinte nem lehet őket egy lapon említeni. De azt a közös pontot mégis meg lehet találni közöttük, hogy mértéktelenül leszakadtak a fejlődés fő vonalától az elmúlt időszakban. Nagyon égető konkrét gazdasági, szociális és egyéb problémáival küzdenek. Egyébként az arab tavasznak nevezett eseménysor is ezt mutatja: robbantak ezek a feszültségek a demográfiaiaktól az egyéb gondokig. Először egy rövid ideig úgy tűnt, hogy sikerül megoldást találni, aztán kiderült, hogy ez nem így van. És szerintem ez az egész régió most még súlyosabb válsággal küzd, nem csak a polgárháborúkra gondolva. Továbbá ebben a térségben négy országra ráillik a „bukott állam” kategóriája – amikor az állam nem tud megfelelni az államszervező feladatoknak. Így bizonyos szempontból Irak, aztán Szíria, Líbia és Jemen. Vagyis egy olyan egyre mélyülő válság jellemzi ezt az egész térséget, ami nagyon sok mindent meghatároz.

Persze külön lehetne beszélni arról, hogy ebben mekkora a felelőssége a Nyugatnak. Szerintem nagyon nagy. Hogy ez a helyzet kialakult, beleértve a katonai helyzetet is, a 2003-as Irak elleni inváziót például. De visszalépve történelmileg: most van a Sykes–Picot-egyezménynek² az évfordulója – és ez az egyezmény vetette meg az alapját a mesterséges határú államoknak.

Tehát ebben a régióban most legalább hármas válság van. Egy modernizációs válság, aztán az államnak egy válsága – nem mondok nemzetállamot, mert nem arról van szó – és egy identitásválság. Ezek áthatják egymást. Csoda, hogy ezek

¹ Goldziher Ignác (1850–1921) orientalista, egyetemi tanár, az MTA tagja, az iszlám ismerője. (a szerk.)

² Az 1916-os Sykes–Picot-egyezmény egy titkos szerződés volt, amelyben brit és francia fennhatóságú területekre osztották fel a Közel-Keletet. Az arabság legnagyobb sérelme, amit az „arabok Trianonja”-ként is említenek. (a szerk.)

az államok még máig fönnyaradtak. Én meglepődnék azon, ha Szíria abban a formában még évekig megmaradna, amelyben volt öt-hat évvel ezelőtt. Persze semmi sem lehetetlen.

SIMAI MIHÁLY: Az általam elmondottakat szeretném kiegészíteni valamivel, ami a kérdésre egy általánosabb választ ad. Nem tudom, hogy mennyire ismerős Ali Mazruinak a neve. Ő egy szenegáli származású iszlamista politológus, aki a következőket írta néhány évvel ezelőtt. A Szovjetunió összeomlásával a kommunizmus megbukott. A kommunizmusnak nagy vonzereje volt a világon, mert meg akarta változtatni az elosztási viszonyokat, az emberek életfeltételeit. Ma nem létezik az iszlámon kívül más ideológiai irányzat, amelyik képes lenne ezt megtenni. Tehát Mazru véleménye az, hogy az iszlám veszi át a világban azt a célt és feladatot, amit a kommunizmus kitűzött maga elé. És ez a gondolat nagyon hasonlít mindahhoz, amelyeket Khomeini (Homeini) ajatollah fogalmazott meg az iszlám világforradalomról szólva. Ezzel is érdemes tisztában lenni, mert elég sokan vallják az iszlám világban ezeket a nézeteket.

KISS ENDRE: Én egy harmadik oldalról, a globalizáció felől nézve szeretnék bekapcsolódni a beszélgetésbe. Tulajdonképpen ez az iszlám világ abszolút paradox helyzetben van. Ez a világ szinte elméleti képtelenség, mert egyszerre fantasztikusan erős és félelmetesen gyenge. Ha elméleti esetet véve a nők egy éjszaka alatt felszabadulnának, összeomlana a jelenlegi társadalmi rendszer. És ez a gyengeség–erő-ellentét csak fokozódik az olaj bekapcsolódásával: a fantasztikus gyengeségbe beüt a fantasztikus hatalom: az olajpénz az eladósodott államok monetárisan kritikusan legyengült világába. Ebben a helyzetben a globalizáció (amelynek nem ez a vonatkozás a fő irányultsága) baljós közelségbe hozott minket az iszlám világgal. Mert amíg távolabb voltunk egymástól, addig nem került sor különbségeket kiélező interakciókra a társadalmak között. A globalizáció összefüggésében valójában elképesztő mértékű mulasztásos erkölcsi felelőssége van a Nyugatnak – elmulasztotta létrehozni a globalizáció új viszonyainak megfelelő új világszerkezetet: új nemzetközi rendet és szerkezeti viszonyokat. Ez a hiány kritikussá erősíti a lehetséges civilizációs szembenállást, hiszen nemzetközi rend híján az ilyen koegzisztencia szükségszerűen káosszal kezdődik.

VASS CSABA: Én kakukktójas vagyok ebben a társaságban, ugyanis nem vagyok iszlámszakértő. Az első magyar nyelven kiadott globalizációról szóló könyvet én írtam még a nyolcvanas években. Nemzetközileg volt visszhangja, itthon azonban elsikkadt. Mindenesetre a globalizáció és az iszlám közötti kapcsolat szerintem is igen fontos kérdés. A másik ilyen témakör az identitás problémája –és ahogy mondta Zsolt, az identitás válsága lenne a harmadik. Úgy kapcsolódom ehhez a kérdéshez, hogy az identitáshoz való jog és az identitásválasztás szabadsága té-

makörét én dolgoztam ki, és Fejtő Ferenc³ volt az, aki ezt a nemzetközi irodalomba bevitte. Ez is még a hetvenes években, a nyolcvanas évek elején történt.

Mindkét említett témakör definíciós kérdés, a következő pedig ugyancsak a definíciókhoz tartozik. Zsolt úgy fogalmazott, hogy az iszlám egy világvallás. Mármost ha meg akarjuk érteni az iszlámot, akkor ez egy furcsa helyzet. Voltaképp itt egy alapvető értelmezési kérdéstről van szó. Arról, hogy amit vallásnak nevezünk, azt jogosan terjesztjük-e ki az iszlámnak minden területére, minden változatára.

Vissza kell mennünk egészen az ókorig és annak a definíciós teljesítményeihez, illetve azok torzulásához. A preszókratikusok másképp gondolkodtak a létéről, mint ahogy azután Szókratész tanítványai, köztük is kiváltképp Arisztotelész. Utóbbi egy duális metafizikát épített ki, míg előtte egy egységes szemlélet létezett. És mindkét korszakban a vallás jelen volt. Csakhogy míg az Arisztotelész utáni időkben, különösképpen az európai középkorban, a szervezet és a hozzá tartozó ideológia, tehát a keresztény egyház és annak teológiai tanításai képezték és képezik most is azt, amit vallásnak nevezünk. Ezzel szemben azonban az iszlámban is, a világ nagy területein az iszlámon kívül is, sőt még Magyarországnak is vannak olyan kisebb részei, ahol nem ez a dualitás van – hanem egy monisztikus szemlélet, amelyet úgy lehet nevezni, hogy szakrális valóság. Ebben nincs világi, amit aztán majd értelmez, jóváhagy vagy megbírál az egyház és az egyházi tanítás, hanem az egész lét a szakrális alapon szerveződik meg. Mindaddig, míg ezt a különbséget nem tesszük meg, addig az iszlám egyes irányzatai nem lesznek érthetőek a számunkra, és akkor csak véletlenül tudunk jól cselekedni.

FRANK TIBOR: Ha már az iszlám sokarcú világáról beszéltetek, akkor én a Nyugat sokoldalúságát hoznám szóba. Mert ahogy nincs egységes iszlám, ugyanúgy nincs egységes Nyugat sem. A Nyugat egy médiakifejezés, ami egyre kevésbé felel meg a valóságnak.

Én azokat a változásokat szeretném megemlíteni, amelyek a nyugati világban végbementek, és amelyek mára teljesen új helyzetet teremtettek, anélkül hogy ennek minden következményét levonta volna az uralkodó rend. Elsősorban véget ért az a rendszer, amely a második világháború következtében alakult ki. Több nemzedéknyi idő múlt el azóta, hogy véget ért a második világháború, és ennek számos következménye van. Az előző generáció még tudta azt az időpontot, amikor Kennedy elnök haláláról értesült, tudta, hogy akkor ő hol volt. A mai fiatalság persze ezt már nem tudhatja. A most húszévesek esetleg arra emlékezhetnek, hogy kisgyerekkorukban hol voltak, amikor a New York-i ikertornyokat a repülőgép-támadások érték.

Mindenesetre nagyon nagy mértékben felgyorsult a múlt hátrahagyása, a múlthoz való emlékező viszonyulás. Az 1945 utáni világból még él az ENSZ,

³ Fejtő Ferenc (1909–2008) történész, újságíró, Kelet-Európa-szakértő. Franciaországba emigrált, felnőtt élete java részét ott töltötte. (a szerk.)

de annak a szerepe már egyre inkább virtualizálódik. Nem hallok az ENSZ érdemleges szerepvállalásáról sem a menekültválság ügyében, sem a szegények-gazdagok problémájának a kezelésében. De még tulajdonképpen a klímaválság témakörében sem tölti be azt a funkciót az ENSZ, amire szánták 1944–45-ben. A Nemzetközi Valutaalap vagy a Világbank még őrzi annak a korszaknak az emlékét, de ma már több más intézmény is gondoskodik a nemzetközi pénzügyi helyzet stabilizálásáról. Tehát semmiképp sem ezek a régebbi szervezetek adják a mai világ érdemi vázát. Azt kell mondanom, hogy ez a második világháború által regulált és az egykori győztes nagyhatalmak által kialakított és szabályozott világtrend fenntarthatósága egyre inkább megkérdőjeleződik.

Második pontként említeném, hogy az iszlám térségben is, a Nyugaton is egyfajta kettészakadás tapasztalható: hatalmas vagyonok halmozódtak fel nagyon kevés ember kezén, miközben roppant tömegek élnek már-már elképzelhetetlen szegénységben világszerte. Ezen kellene minél hamarabb nagy, nemzetközi programokkal javítani próbálni, a mainál hatékonyabban működő nemzetközi szervezetek és államközi megállapodások, a nagy magánvagyonok és a legnagyobb vállalatok közreműködése révén.

És ami szintén véget kezd érni mindenhol, az az ún. jóléti államnak a szerepe és a beavatkozási képessége. Tehát van egy általános válság, amely részben a jóléti állam lehetőségeit kérdőjelezi meg, részben pedig a hagyományos szocialisztikus, szociáldemokrata értékrendet. Ne felejtjük el, hogy gyakorlatilag egész Európában nem baloldali kormányok vették át a hatalmat. Egy populistá, nacionalista trend alakult ki, és ez Oroszországtól Angliáig végigsöpör. Ez is egy korszak végét jelenti, egy olyan korszakét, amelyben az emberek úgy gondolták, hogy az állam jelentős szerepet vállalhat a nagy jóléti struktúrák kiépítésében és fenntartásában.

Utolsó gondolatom most az lenne, hogy Amerika elveszti a világpolitikai vezető szerepét. A legnagyobb hadsereg még mindig az övé, ám a befolyás, az amerikanizálási képesség nagymértékben átalakult. Amerika már nem hajlandó gyalogos hadtesteket küldeni olyan vidékekre, ahol a katonái meghalhatnak, hanem megpróbál légítámadásokkal, drónokkal operálni. De az amerikai lakosság sem támogat olyan lépéseket, amelyek emberéletbe kerülhetnek. Amerika katonai beavatkozása egyre inkább kiszorul a lehetőségek közül. És a mostani elnökválasztásbeli ideológia remélhetőleg nem fog győzedelmeskedni – mert Donald Trump a támogatottságát, többek között, annak köszönheti, hogy a világtól való bezárkózást, izolacionizmust és amerikai protekcionizmust hirdet meg, valamint az atombomba felhasználását lebegtetni. De ezek egyike sem kizárólag amerikai gondolat.

SIMAI MIHÁLY: Ha már itt így együtt vagyunk, hadd csináljak egy kis propagandát valaminek. Nyomdában van egy új könyvem, amelyben én ezeket a globális változásokat megpróbálom nemcsak felvázolni, hanem előrevetíteni. Az a címe a könyvnek, hogy „A harmadik évezred nyitánya”. De nem erről szeretnék beszélni, hanem visszatérnék az iszlám problematikájához.

Eddig mi főleg eszmei dolgokról beszélgettünk, de érdemes egy kicsit a tényekkel is foglalkozni. Az első, amivel tisztában kell lennünk, és ezt egyáltalán nem rasszista szempontból mondom, az a következő: a fehér ember világa gyakorlatilag véget ért. A ma születendő gyerekeknek a kilencvenöt százaléka a fehér világon kívül látja meg a napvilágot. Már ma is kisebbségben vannak a fehérek, de a zsugorodásuk a globális népességen belül tovább folytatódik. Ez radikálisan új helyzetet teremtett, és megállíthatatlan folyamatokat indított el. Azért megállíthatatlanokat, mert a fejlett országok nem tudják, hogy mit kellene tenni ez ügyben, erre nincsenek sem eszközeik, sem elképzeléseik. A fehér világ válasza nagyon nagy mértékben a rasszizmus, az idegenellenesség, és ha úgy tetszik, nem szívesen használom a szót: a fasizálódás.

A másik témakör: hogy kell tekinteni az iszlámot mint vallást? Jelenleg a keresztények száma a világban még lényegesebben nagyobb, mint az iszlámhívók száma. De az iszlám lakosság nagyon gyorsan gyarapszik. Itt érdekes kérdésekre kell választ adni. Az egyik kérdés az, hogy az iszlám vallásúak hol élnek – olyan országokban-e, ahol az iszlám többségben van. Mekkora ez a többség, hogy bánnak a kisebbségekkel? Milyen egy iszlám országban vallási kisebbségben lenni, és milyen ez ott, ahol a kereszténység dominál? Az iszlám lakoságnak hetvenhárom százaléka olyan országban él, ahol az iszlám van túlsúlyban. A következő kérdés: az iszlámnak különböző válfajai vannak, de abban nincs különbség, hogy a kisebbség és a többség között milyenek a viszonyok. Egyedül Szíriában az alaviták⁴ azok, tehát akik most uralmon vannak, akik nemcsak megtűrték a kereszténységet, hanem együtt tudtak működni velük.

Na most merre tart ez? Milyen módon alakul át, például vallási szempontból, a fehér világ? – A különféle egyházpolitikával foglalkozó előrejelzések, amelyeket nemcsak világi tudósok készítenek, hanem a Szentszék Tudományos Akadémiája is, arra utalnak, hogy elkerülhetetlenül nőni fog a keresztény világban az iszlám vallás híveinek száma. Ez a növekedés három forrásból táplálkozik. Egyrészt demográfiai okokból, másrészt a migráció következtében, harmadrészt pedig annak nyomán, hogy bizonyos országokban, folyik egy nem jelentékeny, de bizonyos fokú áttérés az iszlám vallásra. Keresik az okokat, hogy mi a magyarázata ennek az áttérési folyamatnak. Tény, hogy az iszlám vonzereje a fehér világban is nő.

Két iszlamista tudós – az egyik, akire nagyon sokat szokott hivatkozni Zsolt, Basszám Tibi (Bassam Tibi), a másik Tárik Ramadán (Tariq Ramadan) – nos, ők feltették a kérdést, hogy például Európában hogy viselkedjen az iszlám? Basszám Tibi azt vallja, hogy az iszlámnak Európában integrálódnia kell az európai világgal. Tárik Ramadán azt mondja, hogy az iszlám híveinek Európában önálló közösségeket kell alapítaniuk, és ezeknek a közösségeknek az iszlám törvényszerűségei szerint kell élniük, beleértve a saria bevezetését is. És ez egyes országokban, például Angliában komoly problémává vált az elmúlt időkből.

⁴ Az alavita az iszlám vallás síita ágának egyik szektája (az elnevezés jelentése: *Ali követői*). Az alaviták többsége Szíriában él. (a szerk.)

Ezek a kérdések nem a Huntington-féle civilizációk⁵ harcának a jelei.

KISS ENDRE: Hanem?

SIMAI MIHÁLY: Hanem azoknak a változásoknak a következményei, amelyeket Huntington nagyon leegyszerűsítve kezel. Ő sok civilizáció harcát képzelte el. Mert ott van például a kereszténységen belül, mondjuk, az orosz ortodox és a katolikus, protestáns civilizáció, amelyek összeütközése látszik a mai Ukrajnában.

Ezeknek a jelenségeknek az értelmezése rendkívül összetett dolog. És én azt hiszem, hogy a választ ezekre a kérdésekre az ENSZ azért nem tudja megadni, mert államok szervezete, államoktól függ. Azt tudja végrehajtani, amire az államok felhatalmazzák. Ha pedig az államok nem hatalmazzák fel valamiféle egységes lépésre, akkor az ENSZ politikai szempontból nem tud mit csinálni.

ROSTOVÁNYI ZSOLT: Hadd reflektáljak néhány dologra, amit Miska mondott. Egyfelől, olyan sokkal kevesebben nincsenek a muszlimok, mint a keresztények. És a tendencia az, hogy egy bizonyos idő elteltével meg fogják előzni a keresztényeket. Azt pedig szeretném kiegészíteni, amit a saria bevezetése kapcsán mondtál, mert nem csak a saria bevezetése a kérdés. Komoly vita folyik arról, hogy a saria mekkora része származik istentől – és mekkora hányada emberek alkotása. Mert ami istentől származik, azt nyilván nem lehet megváltoztatni, de amit emberek hoztak létre, az megváltoztatható. És azt mondja Tárik Ramadán, hogy a saria nagy része adott helyen, adott történelmi körülmények között, adott kulturális sajátosságok tükrözve jött létre. Ezek a kulturális sajátosságok viszont lebonthatók róla, és akkor marad egy tiszta mag, ami a vallás. Annak alapján egy teljesen eltérő kulturális közegben is egy muszlim teljes életet élhet. Ez pedig fontos megállapítás, mert ma Európában huszonöt millió muszlim él. Nagy részük integrálódott. De komoly problémát okoz azoknak a léte, akiknek nem sikerült az integráció. Közülük kerülnek ki az erőszakos akciók elkövetői.

Visszatérnék most a civilizációk harcához, ezen belül a Nyugat és az iszlám összecsapásához. Szerintem nincs ilyen. Azért nincs ilyen, mert eretnek gondolatnak tűnik, de nem létezik olyan, hogy iszlám, legalábbis elvont formában nem létezik. Az iszlám mindig különböző szervezetek, csoportok, személyek tevékenységén keresztül nyilvánul meg. És van két egymástól radikálisan eltérő vélemény arra nézve, hogy az iszlámnak mekkora a szerepe. Az egyiket én esszencialistának nevezném, a másikat pedig pluralistának, továbbá az első orientalistának, míg a másodikat társadalomtudományinak. Az esszencialista megközelítés azt mondja, hogy az iszlám világ történéseit, beleértve az európai muszlimokat is, az iszlám alapján lehet megérteni. Én ezt nem fogadom el, mert azt mondom, hogy nem ebből lehet megérteni. Ugyanis az, hogy az iszlám világ az iszlám alapján működ-

⁵ Samuel P. Huntington: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2015, 648 oldal. (a szerk.)

ne – olyan még nem volt a történelemben. A mai fundamentalisták éppen ennek alapján támadják a saját kormányait, hogy azok nem az iszlám szerint vezetik az egyes országokat. Tehát azt kell nézni, hogy mi történik ezekben az országokban, méghozzá a társadalomtudós, a szociológus, a politológus, a közgazdász elemzése szükséges, nem pedig az esszencialista vizsgálódás.

Összegezve: sokféle iszlám interpretáció létezik, nincs egységes iszlám – vagyis nincs minek szemben állnia a nyugati civilizációval. És nekem az a fő bajom a hazánkban és másutt is megjelenő mostani értékelésekkel, hogy elképesztő általánosításokkal találkozunk, és ezek többnyire negatívak. Nyilván ezeknek van hírértékük. Kétségtelenül léteznek az iszlámban olyan interpretációk, amelyek alátámasztják az erőszakos akciókat is, de a többség, egyáltalán nem ilyen.

BALOGH ANDRÁS: Alapvető kérdéssé vált most, a 21. század elején az, hogy visszamegyünk-e a középkorba, a keresztes háborúk időszakába, túl tudtuk-e haladni mindazt, ami annyi szörnyűséget okozott a 20. és a 21. században – vagy tudunk-e egy új minőséget teremteni a történelem menetében, továbbá, hogy valóban az iszlám világnak a keresztény világgal való szembenállása képezi-e az egyik tengelyét az eseményeknek. Az utóbbi kérdésre reflektálva: meggyőződésem, hogy ez egy nagyon hamis szembeállítás. Ugyanis a lakosság többsége nemcsak Európában, hanem a muszlim országokban is úgy éli az életét, hogy abban nem sok szerepe van a vallásnak. Egy nagyon fontos mozzanatot szeretnék hangsúlyozni. Az, amit mi a muszlimok civilizációjának tekintünk, az a muszlim országoknak és társadalmaknak a történelemben kialakult sajátosságaiból adódik, nem pedig az iszlám különböző tanításaiból. Simai Mihály már utalt rá, hogy a társadalmi gyakorlat nem feltétlenül a Koránon és a legfontosabb muszlim iskolák ideológiáján alapszik. Hanem fordítva van: létezik egy bizonyos gyakorlati élet.

Az iszlámban az az egyik nagy probléma, hogy a kereszténységhez képest később született, de sokkal elmaradottabb kultúrájú. Nem a Római Birodalomnak a görög-római kultúráját örökölte, még csak nem is azokat a filozófiai gondolatokat, amelyeket a judaizmus kitermelt, továbbá nem a kereszténységbe áttevődött zsidó hagyományokat. Mert azok tulajdonképpen a Közel-Keletnek és az akkori világ legfejlettebb részének gondolatait és hagyományait foglalták magukban. Az iszlámban viszont mind Ótestamentum-beli történetek és szövegek, amelyeket a Korán átvett. De mindez félezer évvel később született, és ennyivel el is maradt a görög-római világtól, ami sok problémát okoz. Tudniillik olyan törzsi, nemzeti hagyományok terjedtek el, amelyek ugyan demokratikusnak, sőt egalitáriusnak tűnnek, ám ezek inkább a modern ókori államok szintje alatti primitív mértéket ütnek meg. A keresztényeknél is volt ilyen, de ők hamarosan szembeütköztek a világ akkori legfejlettebb civilizációjának a követelményeivel. És mikor sokan arra hivatkoznak, hogy a kereszténység a nagy ókori filozófusok műveit arabok közreműködésével vette át – ez azért a szokásos mesterséges muszlimbarát álláspont. Én nagyon határozottan vissza szeretnék lépni a 19. század progresszi-

óban hívó hagyományához, ami hitt abban, hogy itt változás, növekedés, demokratikusabb, humanusabb élet alakulhat ki. Ezek általános értékek – amelyeknek nincs muzulmán alternatívája.

Az már Európának és Amerikának egy szörnyű hibája, hogy olyannyira megrettentek a nacionalizmustól, s félelmükben elkezdtek következetesen támogatni a muszlim fundamentalista irányzatokat, szinte mindenütt. A kemalistákat lesöpörték Törökországban a Nyugat bűnrészességével kimutathatóan. Pedig a kemalisták az európai típusú modernizációt jelentették. De hozzáteszem, hogy ami az arab tavasz ürügyén történt, az már emberiségellenes büntett. Tudniillik a legsötétebb erőket szabadították rá ezekre a szerencsétlen országokra.

Az iszlámnak nagy problémája, hogy kisebbségi érzése van a világ többi részével szemben. Ugyanis mindenütt konfliktust generálnak. Indiától kezdve, egy sor országban rendkívüli mértékben kiéleződtek a helyi lakosság és a muszlimok közötti viszonyok. Vagyis ez nem európai, nem fehér és nem keresztény ügy.

SIMAI MIHÁLY: Nasszer írt egy kis könyvet, amelynek címe: „A forradalom filozófiája”.⁶ Ezt én fordítottam le magyarra. És abban az áll, hogy az egyiptomi forradalom több körben létezik, a három koncentrikus körben: az egyik az iszlám, a másik a szocializmus, a harmadik az afrikanizmus. Na most a Nyugat még az afrikanizmust elfogadta volna, az iszlámot kevésbé, de a szocializmust már egyáltalán nem.

VASS CSABA: Közbevetném, hogy kiket nevezünk fundamentalistáknak.

SIMAI MIHÁLY: Akik valamilyen vallási ideológiára hivatkozva olyan politikai, hatalmi cselekedeteket követnek el, amelyekkel a velük szemben álló erőknek nemcsak ideológiai legyőzésére, hanem radikális megsemmisítésére törekednek.

KISS ENDRE: Olyan izgalmassá alakult a beszélgetés, hogy nehéz összefogni a szálakat. Én most egy anekdotával kezdeném. Amikor megtörtént a 2001. szeptember 11-i támadás, élvezettel figyeltem a magyar és a nemzetközi médiareakciókban, hogy megjelent három-négy, többnyire egyházi személy, és elkezdtek taglalni, hogy az iszlám békés vallás, nem a háború vagy az agresszió üzenetét hordozza. Az egymással egyetértő egyházi személyek egymást pozitívan támogató érvei lassan kitöltötték a beszélgetés egész műsoridejét, s valóban, saját méresem és becslésem alapján gyakorlatilag alig esett szó arról, hogy két torony eltűnt. (A merénylet valódi politikai üzenetéről természetesen még kevesebb szó esett.) Ebben a történetben benne van a jelen, azaz 2016 őszének kettős nyugati reakciója: a civilizációk harcának egy változata és eseménye, valamint a nyilvános feldolgozás tátongó kettőssége. Az egyik oldalon Huntington elmélete egyenesen

⁶ Gamal Abdel Nasszer: *A forradalom filozófiája*. Ford.: Simai Mihály. Kossuth Könyvkiadó, 1957. (a szerk.)

leborotválta a globalizáció nemzetközi politikai lehetőségéről szóló valódi viták lehetséges alternatíváit, s az egyedüli szuperhatalom az önbeteljesítő jóslat logikájával politizált a civilizációk harcának valósága felé. A másik oldalon (lehet, hogy ez a társadalom oldala) a másság kultuszának védelmében el sem jut egy ilyen beszélgetés annak a megtámadottság tényének kimondásához, amely tény a napi sajtó a tények pusztta tálalásával már elismerte.

Az egyedüli szuperhatalomnak lett volna kötelezettsége az 1989 utáni világ nemzetközi életének újjáalakítása. A globalizáció térben és időben közel hozott egymással nem egyidejű világokat. Ez a pusztta egymás mellett létezés már konfliktus. Akaratlan polarizálás, ha a nem létező, új, nemzetközi rend szétesettségét az iszlám állam határozott és strukturált fellépésével vetjük össze. Ez az iszlám világ gyengesége és ereje egyszerre, amiről előbb már szóltam.

Az olajárak mozgásából az erősebb iszlám államok is érzik, hogy az olajra alapozott modernizációs kísérletek ideje le fog járni. Európai értelemben nem tudják kontrollálni, ilyesmi csak a legnagyobb terrorral sikerül. Fogoly a népesség, fogoly a hatalom. Tehát a gyengeségüket hozzák ebbe a rosszul sikerült globalizációba. E gyengeségüknek van egy olyan eleme is, amit nagyon hangsúlyoznék, s ez az, hogy az igazi fundamentalisták azok a szélsőséges muszlimok, akik az arab államok által nem ellenőrzött tömegeket szervezik. Ők viszont hallatlan integrációval, ideológiával rendelkeznek. Az iszlám állam olyan abszolút újdonság, amit nyomban modellálni kellett volna. Márpedig ez a forma mostantól kezdve mindenütt megjelenhet, ahol megvan a kellő forrás, szándék és know-how ahhoz, hogy az arab államok által nem integrált embereket befogadja. Azt mondta Simai Mihály, hogy vonzza az embereket az iszlám. Hát persze, hogy vonzza. Európa termeli a munkanélküli fiatalokat, akik nem tudnak magukkal mit kezdeni, az Isis az ő számukra befogadó világ.

FRANK TIBOR: Még egy-két szempontot szeretnék itt, a beszélgetés vége felé felvetni, amelyek már bizonyára elvarratlan szálak lesznek. Az egyik az a technológiai-technikai fejlődés, ami ezeket a valaha egymástól nagyon távolinak tetsző földrészeket, országokat, kultúrákat mára olyan közel hozta egymáshoz. Gondolok a komputerre, az okostelefonra és mindazokra a technikai eszközökre, amelyek révén egy időben, ahogy mondják: reálidőben figyelhetem azt, hogy mi történik a világban. Tehát egy hallatlan áttörést hozott mindaz, ami a technikában az utolsó 20–30 évben végbement – és ez párhuzamos azzal, amit a katonai eszközök fejlődésében tapasztalhatunk. Már nemcsak gépfegyverrel lehet megölni sok embert, hanem szinte minden embert el lehet pusztítani azonnal. Mindez pedig teljesen megváltoztatta a jövőről kialakított képünket. Aztán ott van a rengeteg televíziós csatorna, amelyekkel bombázzák a nézőket – így azon melegeben információkat lehet szerezni mindarról, ami éppen most történik. Ezzel olyan felgyorsult állapotba került a világ, hogy szinte megállíthatatlanná kezd válni.

Egy másik fontos kérdés: nem igazán beszéltünk a Nyugat felelősségéről a gyarmatbirodalmak kapcsán. Hogy mit csináltak ott évszázadokon keresztül, majd

ilyen-olyan okokból ki kellett vonulniuk azokról a területekről – és hátramaradt az űr, a rendetlenség. Ezek az országok most kezdenek visszaköszönni a maguk tökéletes káoszával. Vagyis Afrika még csak ezután jön majd a bajaival.

Kontrasztként még valamit megemlítenék. Az értelmiség világszerte amerikai egyetemekre próbál bejutni, kifizeti az árát is, ha kell. És a doktori programokban most már többségben vannak a külföldiek az otthoniakhoz képest. Ez egy nagyon erős tendencia lett. Van egy olyan vágy, hogy elsajátítani azt, amit Amerika tud nyújtani – megszerezni azt az értéket. Amit én nagyon fontosnak tartok abban a tekintetben, hogy a világunk jelenleg keresi önmagát.

Ezekkel a most felvetett kérdésekkel, nyilvánvalóan egy külön beszélgetésben kellene majd foglalkoznunk.

VASS CSABA: Az, amit ma nyugat-európai tudománynak nevezünk, teljesen alkalmatlan arra, hogy a mai világunkat leírja. Éppen ezért vetettem fel az általam szóba hozott kérdéseket. Mert ahogy a vallás terén különbözik a szakrális valóság – amelyben mindenki szakrális életet él – attól, amelyikben egy szervezet gyakorol ideológiai hatalmat bizonyos körök fölött, és mi Európában ez utóbbit nevezük vallásnak. Ugyanígy a globalizáció és a modernizáció között nem terjedelmi a különbség. A globalizáció más létminőséggel bír, mint a modernizáció, csak ezt nem vesszük tudomásul. Negyvenhárom évvel ezelőtt adtuk ki azt a könyvet néhány barátommal, amelyikbe beválogattuk német és angolszász öko-filozófusok írásait. Akkoriban ez még ismeretlen terület volt idehaza. És van köztük egy tanulmány, amelyiknek az a címe: „A modernség észrevétlen elavulása”.⁷ Azért adtuk ki ezt a könyvet, hogy a magyar értelmiség lépést tudjon tartani a világgal. Vagyis arról van szó, hogy a modernitásra vonatkozó fogalmi rendszer alkalmatlan a globalitás jelenségeinek a leírására, mert a kettőnek különböző a természete.

ROSTOVÁNYI ZSOLT: Én hosszú ideje egyik fő problémának azt látom, hogy az iszlám világban végbemenő folyamatokat a nyugati fogalmi rendszerrel próbálják-próbáljuk leírni és magyarázni. De az az érdekes, hogy még nekik maguknak sincs meg a megfelelő fogalmi apparátusuk. És ami bonyolítja a kérdést, hogy klasszikus kifejezéseknek adnak új értelmet az iszlámban.

BALOGH ANDRÁS: A fogalmaknak a használata és időnkénti átértékelése teljesen természetes tény. Minden generáció mást ért ugyanazon dolog alatt. Zsoltnak teljesen igaza van akkor, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy micsoda nyelvi csapdában vagyunk, ha több civilizációt kellene összehasonlítani fogalmi készlettel.

⁷ László Ervin: A modernség észrevétlen elavulása. In Endreffy Zoltán – Kodolányi Gyula (szerk.): *Ökológiai kapcsolatok*. Budapest: Népművelési Intézet, 1984, 113–126. (a szerk.)

BOD PÉTER ÁKOS hozzászólása

Szinte elkerülhetetlen, hogy az iszlámot mint jelenségtömeget ösztönösen is Európa-centrikusan nézzük, holott univerzális ügyről van szó. Általánosítunk, pedig megmosolyognánk, ha valami távoli kultúrában felnőtt személy a kereszténységről, mint olyanról szólna, nem értesülve a reformációról, a felvilágosodás koráról, a huszadik századi keresztényellenes diktatúrákról, a modern és a poszt-modern tendenciákról, a mai európai laicitás valóságáról.

Annnyiből természetesen indokolt az Európa-központú (nyugatos) világképünk, hogy az iszlám világ akut bajai és a legsürgetőbb teendők Európa határain, hozzánk földrajzilag igen közel találhatók. A huszadik század első felében a térségünk birodalmai (angol, francia, spanyol, portugál, német, osztrák–magyar) felbomlottak, és két világháború meg az azt követő dekolonizációs folyamat következtében új berendezkedéseknek adták át a helyüket, ám a török birodalom (meg az orosz) szétesése és az új állami struktúrák kialakulása elhúzódott. Mindez azután keveredett a szűkebben vett iszlám térség sajátos társadalompolitikai, gazdasági, geopolitikai problémáival – és íme, előttünk áll az a robbanékony elegy, amely a technikai, társadalmi és gazdasági fejlettség magasabb fokára jutó nyugati világot most azonnali reagálásra kényszeríti.

Ugyanakkor az iszlám globális jelenség, megítélése sem lehet egységes. Az iszlám világhoz sorolható országok gazdasági helyzetét, intézményi berendezkedését, a nemzetközi gazdasági rendbe való betagozódását illetően hatalmasak a különbségek. Tekintsük az iszlám bank fogalmát és gyakorlatát: az iszlám kategóriákra és értékeire épülő pénzügyi intézmények a világ különféle térségeiben igencsak eltérő módon és formában működnek. A maláj, az ugandai, az Öböl-térségbeli iszlám bankok és a nagy globális bankcsoportok „iszlámkompatibilis” üzletágai talán csak a hivatkozási keretekben, és két alapelvben egyeznek meg. Az egyik: a nyugati típusú pénzügyi rendszerhez képest a pénzügyletnek mindig kötődnie kell valamilyen formában egy reálgazdasági vonatkozáshoz; másodsor: a kölcsönművelet keretében a tőke nyújtója és az adós között folyamatos a kockázatmegosztás. Ezen elveken a nyugati pénzügyi fejlődés korábban már túllépett, éppen ezért is futhatott fel a származtatott műveletek volumene, és vált lehetővé az igen nagy tőkeáttétel (ami aztán akár pénzügyi buborék kialakulásához is elvezethet). Az ehhez képest némileg archaikus iszlám hitelkoncepció a maga fékezett dinamikájával a pénzügyi válság során kisebb kitettséget, mérsékeltebb meg rázkódtatást eredményezett; érthető is, hogy a krízis utáni évtizedben megnőtt az iszlám bankolás reputációja, miközben régvolt mélységbe süllyedt a nyugati pénzkultúra társadalmi elfogadottsága. Ám hiba lenne kivetíteni a globális kapitalizmus mostani korrekciós szakaszának zavarait a jövőre. Hosszabb időtávot véve inkább az valószínűsíthető, hogy rugalmassága és technikai fejlettsége okán a nyugati pénzügyi rendszer hatékonysági versenyelőnye megmarad.

Az viszont valóban kimondható, hogy a „civilizációk harcának”, a mai konfliktusoknak az intenzitásáért nemcsak a történelmi megkésettiséggel küszködő közel-keleti térség belső bajai, hanem a nyugati államok szintén mély társadalmi

és gazdasági zavarai is felelősek. A vezető országokban a technikai hatékonyság és az anyagi fogyasztás elért magas szintje imponáló, de feltorlódtak a fejlődésből kiszorult és frusztrált társadalmi rétegek. Ezek pedig bezárkózó, ellenségkereső ideológiákhoz szolgáltatnak politikai hátteret, és pusztá létük lerontja a társadalmi-gazdasági modell vonzerejét. A piacgazdasági fejlődés félperifériáin pedig a modell elég széles kör számára képtelen eleget tenni a maga által keltett anyagi váratokozásoknak, így legitimációja még gyengébb, mint a centrum országaiban. Következésképpen ma egy megosztott, lendületét veszített, iránytűjét kereső Nyugat kerül sokféle konfliktusba a szintén megosztott, belső harcokkal terhes iszlám térséggel.

Ezenközben olyan technikai és gazdasági folyamatok bontakoznak ki roppant gyorsasággal (a digitális forradalom, a megújuló energia termelése, a gazdasági erők globális súlypont-áthelyeződései), amelyek egyenként is új viszonyokat képesek teremteni a nyugati társadalmakban, de gyors áttétellel az érintkező térségekben, így a Közel-Keleten is. Együttesen pedig előre nem jelezhető fordulatokhoz vezetnek ezek a folyamatok. Nekünk, elemzőknek és kutatóknak, most az a feladatunk, hogy próbáljuk értelmezni a konfúzus folyamatokat, támpontokat adva a gazdasági és kormányzati döntéshozóknak, a véleményformálóknak a maguk nem egyszerű munkájához.

**NŐVÉRHÍVÓ
RENDSZEREK**

Az egészségügy területén zajló minőségfejlesztési tevékenységeknek igen összetett hatása van: javítja az ellátást nyújtó intézmény megítélését a szakma, a betegek és a társadalom részéről.

Az R-WCS nővérhívó rendszereink egyszerűen, gyorsan és könnyen üzembe helyezhetőek. Referenciáinkat megtekintheti weboldalunkon.

Kontakt:
Retail Support Kft.
1082 Budapest, Nap u. 35.
mail: office@retailsupport.hu
Tel: 061 789 1557; 0630 488 0664

noverhivo.com